

full núm. 9

Tradicions i Costums

SANT ANTONI ABAD I ELS TRES TOMBS

ORIGEN DE LA FESTA

El 17 de gener és la festa de Sant Antoni Abad. La seva celebració ens recorda les pràctiques rituals de l'home primitiu per donar culte a les divinitats pastorals protectores del bestiar, en especial el de peu rodó i porquí.

La festa és una romanalla de la coronació dels ases amb corones de llorer que els romans feien davant l'altar de Júpiter, i de les cavalcades on els genets imitaven els brams dels ases.

A molts indrets aquesta diada dona entrada al Cicle de Carnestoltes pel fet de **començar a fer el toni**, aplicat a la persona rondinaire. També ho subratlla una dita que havia estat molt popular:

**Per Sant Anton
Carnestoltes són.**

LA SETMANA DELS BARBUTS

El fet que en set dies de diferència s'escaigui la diada de Sant Pau Ermità (dia 15), Sant Antoni Abad (dia 17) i Sant Vicenç (dia 22), amb l'afegit que tota la iconografia representa els tres sants portadors de llargues barbes, ha fet que la gent qualifiqui aquesta coincidència com la **Setmana dels Barbuts**. També Sant Maur (dia 15) i Sant Fruitós (dia 21) poden ser inclosos en aquesta setmana. La gent deia que aquests sants duïen el fred a la barba, doncs hom té aquesta setmana per la més freda de l'hivern. El refrany ens indica les conseqüències:

**Per la Setmana dels Barbuts
governen els tres germans,
tos, moquina i amagamans.**

SANT ANTONI I LA LLEGENDA

Segons una vella llegenda, ratificada per diversos biògrafs de Sant Antoni, aquest sant va visitar Barcelona. Durant el temps en què Sant Antoni obrava miracles portentosos per la Tebaida, el governador de Barcelona tenia una filla greument malalta. Cansat de no trobar remei, va enviar uns emissaris a visitar Sant Antoni i demanar-li que volgués venir per a guarir la seva filla.

El sant els va prometre que vindria, però digué que no podia visitar Barcelona de seguida, perquè tenia uns afers a resoldre. Encara els emissaris no havien retornat a la ciutat quan Sant Antoni ja havia arribat a

Barcelona conduït miraculosament per un núvol. Va desembarcar en una platgeta que per aquells temps hi havia on avui hi ha l'edifici del Parlament de Catalunya, sorral que per molt de temps fou anomenat **platja de Sant Antoni**.

La gent del poble entesa en núvols encara aplica el nom de **barqueta de Sant Antoni** a uns núvols llargs que solen sortir cap a la posta, perquè, segons la tradició barcelonina, recorden el núvol que el sant féu servir de barca per a venir de la Tebaida fins a Barcelona. El sant va visitar la filla del governador, la va beneir, i a l'instant la va guarir. Quan tot just havia entrat a la ciutat, se li va presentar una truja que portava un garrinet a la boca que no podia caminar perquè era trípode. La truja va deixar el garrinet als peus del sant, aquest el va beneir i a l'instant es va posar a córrer amb la quarta pota que li va créixer miraculosament. La truja, agraïda al sant, no va deixar-lo mai per res i va seguir-lo sempre per tot arreu. El porquet que caracteritza la iconografia de Sant Antoni i que mai no deixa de figurar al seu costat, és, per tant, barceloní i no és tal porquet, sinó una truja.

S. ANTONI I V.

Una altra llegenda explica que un ric cavaller volia sacrificar un ase perquè estava malalt. L'ase es presentà a Sant Antoni, es va agenollar davant d'ell i restà guarit.

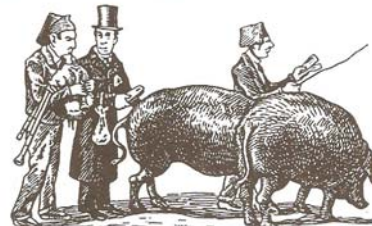
D'aquests fets, Sant Antoni fou proclamat protector de bèsties, en especial dels porcs i de les de peu rodó, sense distinció de categories, és a dir, des de l'ase orellut fins al més brillós cavall, sense oblidar el **matxo**, ni l'egua, la mula i la somera. Resultant de tot això, el poble, amb aire de bon humor, l'anomenà **Sant Antoni dels ases** o **Sant Antoni del porquet**, sense que això vulgui expressar intencionada irreverència envers el sant.

LA BENEDICCIÓ DELS ANIMALS I LA RIFA DEL PORC

És una de les festes que s'ha mantingut més fidel en el calendari barceloní. Malgrat que l'esplendidesa d'abans ha minvat, un bon nombre de persones aprofiten la diada de Sant Antoni per a portar els animals domèstics a beneir.

El seu origen cal cercar-lo a l'edat mitjana, quan la lepra, procedent de l'orient, s'introduí a Europa causant innombrables víctimes. Uns devots de la població francesa de Viena, on s'hi custodiaven unes relíquies del sant, li pregaren que els concedís la gràcia de poder guarir aquella malaltia amb la seva protecció. Con sigui que aquest mal es propagà per casa nostra, els Consellers acordaren acceptar la proposta dels religiosos Antonians, i aquest fundaren a Barcelona l'Hospital de Sant Llúter (1115), que acollia els leprosos. Justament, Sant Antoni és advocat contra la lepra.

Per al sosteniment dels religiosos es va establir la **rifa dels porcs**. Com a reclam per a la venda de bitllets de la rifa, des d'Any Nou fins al dijous gras els dos o tres porcs que rifaven eren passejats pels carrers de Barcelona acompanyats de dos músics. Aquesta cervilla va originar la frase **voltar més que els porcs de Sant Antoni**. A mesura que la lepra es va anar guarint, també va anar minvant la comunitat antoniana, quedant extingida pràcticament el 1728 i, de dret, el 1815, quan l'Hospital va passar a ser atès pel de la Santa Creu, el qual també gaudi dels beneficis de la **rifa dels porcs** fins que l'Estat, el 1879, va suprimir totes les rifes locals, per tal que prengué més increment la "Loteria Nacional".

Encara que l'Ordre dels Antonians va desaparèixer, quedà viu el costum que ells van establir: portar les bèsties a beneir i posar-les sota la protecció del sant. Això feia que la seva diada fos solemnement festejada amb les passades dels **Tres Tombs**.

ELS TRES TOMBS

Les cavalcades dels **Tres Tombs**, amb grossa presència de banderes i estendards dels gremis, s'originaren al segle XVIII prenent relleu de les celebrades el dia de Cap d'Any, vella reminiscència d'antics rituals romans i suprimides un cop dissolt el Consell de Cent, el 1714, pel decret de nova Planta.

La cavalcada era organitzada a Barcelona pels gremis de **llogaters de mules, traginers de mar i bastaxos de capçana** (traginers de càrrega que no provenia del mar) per celebrar la diada de llur patró, Sant Antoni Abat, que també ho era dels **pagesos, marxants, carreters, trateners i cotxers**, els quals tenien en el transport de sang la seva eina de treball.

El diumenge abans de la festa era concedit el càrrec de **banderer** al millor licitador. El dia del sant la cavalcada sortia de la casa d'aquest: tres genets de costat obrien la comitiva, el **banderer** al mig amb un **cordoner** a banda i banda.

Visitades les autoritats, els genets menaven el bestiar de ferradura cap a l'església de Sant Antoni, al Portal del mateix nom. (actual inici de la Ronda de Sant Antoni), on tots eren beneïts.

Genets i cavalcades anaven vistosament guarnits. El costum fou viu fins al primer terç del segle XIX. Actualment, destruïda l'església de Sant Antoni, la benedicció és a càrrec de les Escoles Pies, a la Ronda de Sant Pau, però les cavalcades estan molt lluny de retenir el nivell de lluïdesa que assoliren a principis del segle XIX. El tret més característic de la cavalcada són els **Tres Tombs**, l'origen dels quals s'explica de diverses maneres. Uns diuen que després de la benedicció, els millors genets, per agraïment i exhibició, feien alçar ràpids davant del sacerdot i de la gran gentada que era a veure la cerimònia. Aquesta explicació sembla molt dubtosa, ja que antigament els cavalls no eren de sella sinó que eren cavalls de treball, i tant aquests com els genets no eren prou destres per a donar ni un sol giravolt. Per altres, les tres voltes eren fetes al volant d'una creu propera a l'església de Sant Antoni. Això no obstant, la versió documentada més antiga, i per tant la més acceptada, deriva el fet que tota la cavalcada donava tres voltes a l'entorn de l'illa on hi havia enclavada l'església de Sant Antoni, un tomb per cada gremi, que n'eren tres.

EL PA I EL TORTELL DE SANT ANTONI

Antigament, a l'església de Sant Antoni repartiren panets beneïts anomenats **pa de Sant Antoni**, en al·lusió a la tradició del pa que un corb portava cada dia al sant, únic aliment que tenia al desert. Tenia la virtut d'allunyar la pesta i guarir diferents malalties d'animals i persones, sobretot el mal de coll. Eren plans, circulars, semblants a una galeta i al damunt mostraven la creu de Tau, insígnia de l'Ordre Antoniana. Eren especials pel bestiar i resultaven ingrats de menjar per a les persones perquè es pastaven amb farina basta. La gent els anomenava **panets de cavall o de mula**. Més modernament, aquest costum va originar un altre: menjar el **tortell de Sant Antoni**, de pastisseria, per les darreries del dinar. No oblideu de comprar-lo, hi ha sorpresa!!

LA MATANÇA DEL PORC

Aprofitant el fred de gener, en moltes contrades es mataba el porc, important funció econòmica en el món rural tradicional. En aquest moment del sacrifici, l'advocació de Sant Antoni s'esdevé com una ofrena al sant per tal que preservi l'espècie. L'únic dia que la llei del consum priva que hom mati porc és el 17 de gener, diada de Sant Antoni; el que en mata ofèn al sant.

ELS DIMONIS I LES TEMPTACIONS

La festa de Sant Antoni es celebra per tots els Països Catalans, i gairebé arreu, un dels elements característics més antics de l'hagiografia popular d'aquest dia són els **dimonis**. Aquests representen els **genis de la terra**, i la seva funció, a més d'enguiar a Sant Antoni, representant així la llegenda de les temptacions que el sant sofrí al desert, és la del dimoni alegre que incita la gent a la gresca. Són hereus dels vells bruixots de la tribu, oficiants de les festes d'hivern, que defineixen i marquen l'espai de la diversió vetllant els **foguerons**, com encara es fa a les Illes, Ribera de l'Ebre, Terra Alta, Ports de Morella i el Mestrat, on en alguns pobles es representa la **Santantonada**, dita, també, **la Barraca de Sant Antoni**, on el sant i el dimoni juguen a cartes, venent sempre aquell segons canta el poble en aquesta corrandà:

Sant Antoni i el dimoni
jugaven al trenta-ú,
el dimoni va fer trenta
Sant Antoni trenta-ú.

Al Penedès i al Camp de Tarragona és costum el **ball de diables**. L'argument d'aquests balls és el plany per no haver pogut pervertir la virtut del sant.

SÍNTESI

Així doncs, podríem sintetitzar la festa de Sant Antoni com una festa substitutòria. És a dir, en un moment donat, una divinitat totèmica, objecte d'un culte màgic prerromà, és desplaçada per una figura extreta de la nova religió que s'instaura: el cristianisme. Al mig de l'hivern, en un moment en que la fecunditat del bestiar és auspicada, hi ha un conjunt de cerimònies que necessiten d'un protector: Sant Antoni amb el porquet pot ser una solució de compromís entre els antics rituals zoolàtrics i les noves necessitats religioses. Per altra banda, amb les temptacions, el foc purificador, i el tema de la lluita entre el bé i el mal (Sant Antoni i els diables) que ja es troba en ritus i cerimònies previs al cristianisme, s'inicien les disfresses i les representacions pròpies del període de Carnestoltes, esdevenint la festa de Sant Antoni com l'autèntic dia de Carnaval en moltes contrades on es va perdre l'antic esperit de la festa.

REFRANYS

En al·lusió a la llargada de la claror del dia:

Per sant Antoni Abat
mitja hora per cap.

Per Sant Antoni del porquet
a les cinc ja es veu solet.

Per Sant Antoni de gener
a les cinc el sol veuré.

Per Sant Antoni de gener
camina una hora més el traginer.

Altes refranys:

Sant Antoni del porquet
a les velles fa ganyotes
i a les joves fa l'ullet

Si surt amb barba
serà Sant Antoni
i si surt amb cua
serà el dimoni

Les cols de Sant Antoni
mantenen fins el dimoni.

Per Sant Antoni del porcot
cada perdiu amb el seu perdigot.

Sant Antoni del porquet
sempre s'escau al disset.

Per Sant Antoni
la perdiu vol matrimoni.

Per Sant Antoni
cargols amb allioli.

Sant Antoni serà
omple la bóta i el graner

BIBLIOGRAFIA

Les fonts d'informació consultades han estat bàsicament les següents:
ALMERICH, LL. - «Tradicions, Festes i Costums populars de Barcelona». Ed. Millà. Barcelona, 1989.
AMADES, J. - «Costumari Català» (Vol. I). Salvat Editores, S.A. i Edicions 62, S.A. Barcelona 1982.
CAPMANY, A. - «Calendari de Llegendes, Costums i Festes Tradicionals Catalanes» (Vol. 2). Ed. Laia. Barcelona 1981.
Varis autors - «Calendari de Festes de Catalunya, Andorra i la Franja». Fundació Serveis de Cultura Popular. Ed. Alta Fulla. Barcelona, 1989.

D'especial interès per mestres i monitors:

Gairín, J.; Ibañez, R.; Ortega, R. i Peiron, M^o Llum - «Festes i Tradicions a l'Escola (Tardor-Hivern)». Edicions Ceac. Barcelona, 1989.

Puig, T. i Colomer, J. - «Les Festes Populares i l'Infant - 1. Hivern». Hogar del Libro, S.A. - Barcelona, 1973.

Tradicions i Costums

ÒMNIVM CULTURAL
c/ MONTCADA, 20 - Tel. 93 319 76 37
08003 BARCELONA